

بررسی و تطبیق شکوائیه‌ها در اشعار سیمین بهبهانی با تکیه بر دو مجموعه شعر «چلچراغ» و «یک دریچه آزادی»

آزاده طیبی *

کبری نودهی **

تقی امینی مفرد***

چکیده

شعر غنایی شعریست عاطفی که از عمق وجود شاعر برآمده و اصیل‌ترین و صمیمی‌ترین احساسات او را بیان می‌نماید. این نوع شعر آینه تمام‌نمای درونیات و بیان‌کننده مافی‌الضمیر شاعر است و انواعی دارد که تمامی آن‌ها برگرفته از من‌احساسی و شکننده شاعر است و تأثیرگذاری آن‌ها به این علت است که از عمق وجود برمی‌خیزد و بر دل می‌نشیند. یکی از انواع شعر غنایی، بث‌الشکوی است که در لغت به معنی گلابیه و درد دل آمده است و شاعر در آن به شکوه از تمام عواملی برمی‌خیزد که زندگی احساسی، اجتماعی، سیاسی و فلسفه‌ی وجودی او و نوع بشر را بهم ریخته و دستخوش تغییر و تحریف می‌کند و گاه با مویه، زمانی با سرزنش و گاهی با ناله به درد و دل با مخاطب می‌نشیند و عوامل رنج و پریشانی خاطر خود را بیان می‌کند. سیمین بهبهانی یکی از شاعران معاصر است که اشعارش در قالب شکایت از نابسامانی‌های زندگی همچون نادیده گرفته شدن احساسات، رنجش عاشقانه، و همچنین اعتراض به اوضاع جامعه‌ای که در آن زیسته و رنجی که مردمان زمانه می‌برند، می‌باشد. در این مقاله، نگارندگان سعی دارند به روش توصیفی-تحلیلی انواع شکوائیه را در دفاتر شعر «چلچراغ» و «یک دریچه آزادی» سروده سیمین بهبهانی بررسی و تحلیل نمایند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شکوائیه‌های شخصی، در هر دو مجموعه از بسامد بالاتری نسبت به سایر شکوائیه‌ها برخوردار است و علت آن را می‌توان در شکست‌های زندگی خانوادگی شاعر و روح حساس و زنانه‌ی وی دانست. این شکوائیه‌ها بهترین راه برای پی بردن به خصوصیات روحی و روانی شاعر بوده و تصویری از زندگی شخصی او را به مخاطب ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: شعر غنایی، شکایت و گله، سیمین بهبهانی، چلچراغ. یک دریچه آزادی.

دانشجوی دکتری ادبیات غنایی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.
رایانامه: azadehtayebi870@gmail.com

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان،
ایران. (نویسنده مسئول) رایانامه: Kobra.Nodehi@iau.ac.ir

۳. استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.
رایانامه: T.Amini.mofrad@iau.ac.ir

۱. مقدمه:

اشعاری که از عواطف و احساسات درونی شاعر خبر می‌دهند تحت عنوان شعر غنایی شناخته می‌شوند. در این نوع شعر، نگاه شاعر به زندگی کاملاً درونی و سرشار از احساسی عمیق است. شاعر در شعر غنایی، به اشعار خود رنگ فلسفی و اجتماعی داده و با طرح دیدگاه‌های روانی، توجه مخاطب را به احساسات و عواطف خویش معطوف می‌کند. (شمیسا، ۱۳۹۴: ۱۳۵)

«شعر غنائی، طیف وسیعی از معانی و مضامین شاعرانه را به خود اختصاص می‌دهد: از عشق و جوانی تا پیری و مرگ، غم‌ها و شادی‌های ناشی از حوادث روزگار، علائق انسان نسبت به خدا و خلق، وطن پرستی، مدح، هجو، عرفان و شطحیات، سوگندنامه‌ها، شکایت‌ها، خمریات، حبسیات، اخوانیات تا تفننات ادبی، هزل و لغز و معماً و مادّه تاریخ، مناظره، مفاخره، وصف طبیعت و شهرها و به همین جهت است که شعر غنائی، دامنه دارترین انواع شعر فارسی است.» (رستگار فسائی، ۱۳۷۲: ۱۶۵)

شعر غنایی، افق گسترده‌ای است که تمام مضامین عاطفی و معنوی را به خود اختصاص می‌دهد و از این حیث، می‌تواند وسیع‌ترین نوع ادبی محسوب شود. (رزمجو، ۱۳۹۰: ۸۴)

عاطفه و احساس زمینه‌ی معنوی و درونی شعر محسوب می‌شود و کیفیت آن به اعتبار برخورد شاعر با تمامی عناصر داخلی و خارجی پیرامونش می‌باشد. مانند دیدن صحنه‌ای که ما را متاثر می‌کند. همانند ریزش باران و افتادن یک برگ. عاطفه‌ی هر انسانی به «من» او مربوط می‌شود. در شعرهای عاطفی و رمانتیک شاهد من شخصی و در شعرهای مربوط به اجتماع شاهد من اجتماعی هستیم. من‌های گوناگونی که هر یک تابع نوع دیدگاه و نگرش شاعر هستند و مستقیم با احساس او مرتبطند در اشعار قابل درک و بررسی می‌باشند. (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۸۸)

در ادبیات غنایی غم و اندوه شاعر بر شادی غلبه دارد و اصولاً دید شاعر یا نویسنده به جهان سرشار از ناامیدی و اندوه است. (مددی، ۱۴۰۰: ۸). از آنجا که احساسات شاعر، نقطه‌ی عطف ادبیات غنایی است، به غیر از مضامین عاشقانه، موضوعات متفاوتی از جنبه‌های مختلف زندگی انسان که به تحریک احساسات او می‌پردازد نیز، مد نظر قرار می‌گیرد. هرگونه رنج و شکست، شادی و پیروزی، پیری و ناتوانی و هرآنچه که انسان از دیرباز بدان توجه داشته در این حیطه قابل بحث و بررسی می‌باشد. (زرین کوب، ۱۳۹۳: ۹۴)

«شکوائیه» یا «بثالشکوی» که یکی از اقسام ادب غنایی است در لغت به معنای شکایت کردن و نالیدن از اوضاع موجود آمده است. شاعر به واسطه‌ی داشتن روح حساس و عاطفه‌ی درونی خود تاب تحمل مشکلاتی را که زندگی و اطرافیان بر وی تحمیل نموده‌اند ندارد و همواره در حال شکایت است و به موضوعاتی می‌پردازد که سبب ناکامی‌ها و آلام وی شده‌اند. (کریمی اصلی و دیگران، ۱۳۹۹: ۹۳)

شاعری که در ذهن خود دنیایی آرمانی را پرورش می‌دهد با قرار گرفتن در محیط ماشینی و خالی از عواطف انسانی، دچار تألم و اندوه فراوانی می‌شود. صفای قلب شاعر، توانایی پذیرفتن زندگی سنگی و سرد را ندارد و از آن به شکوه مشغول می‌شود. شاعر وقتی در تضاد با محیط پیرامون قرار می‌گیرد و توسط دنیای مدرن درک نمی‌شود، اشعاری می‌سراید که سرشار از گله و اندوه عمیق قلبی اوست. (باباصغری و طالب زاده، ۱۳۹۲: ۳۳).

یکی از شاعران مشهور معاصر در عرصه شعر غنایی سیمین بهبهانی می‌باشد که به بانوی غزل شناخته می‌شود. او با داشتن دیدگاهی بسیار قوی نسبت به مسائل روز و جامعه و هوشیاری بسیار نسبت به اطراف خود اشعاری سروده است که بازتاب و آینه‌ی تمام نمای عصر اوست. (مظفری ساوجی، ۱۳۹۳: ۴۲)

در اشعار سیمین بهبهانی زندگی امروز با تمام سختی‌هایش جریان دارد. در شعر او پدیده‌های زندگی با لحنی گزنده و سخت وارد می‌شوند و مغزله و معاشقه‌های شاعران گذشته در اشعار او دیده نمی‌شود. عناصر شعر او عناصری امروزی و بسیار ساده هستند و غزل او با نوآوری و سنت‌گریزی، توانسته زندگی امروز انسان را در خود جای دهد. (حسن لی، ۱۴۰۱: ۴۳۳)

اهمیت شکوائیه‌های سیمین بهبهانی از زوایای متفاوتی قابل بررسی است. نخست این که او زنی اصلاح‌طلب است که با اعتراض و شکایت از اوضاع خود و جامعه توانسته نقش مهمی در ادب غنایی از خود بر جای بگذارد و دوم این که اهمیت انسان و زندگی اجتماعی جزء لاینفک اشعار اوست که می‌تواند دیدگاه عمیقی نسبت به نابسامانی‌ها و پلشتی‌ها را به مخاطب ارائه دهد.

به رغم بررسی اشعار سیمین در آثارش با تاکید بر ابعاد شکوایی، بررسی انواع شکواییه در دفاتر شعر «چلچراغ» و «یک دریچه آزادی» ضرورت این پژوهش می‌باشد. تاکنون پژوهش مستقلی

مبنی بر بررسی زوایای شکوه در این دو مجموعه شعر موجود نیست. به همین سبب، این مقاله در صدد پاسخگویی به این سوال اصلی است که برجسته‌ترین شکواییه‌های مطرح شده در دفاتر شعر «چلچراغ» و «یک دریچه آزادی» سیمین بهبهانی چیست؟

۱.۱. پیشینه پژوهش:

مقالات و کتب متعددی در باب شکواییه در شعر فارسی و همچنین گونه‌های شعر فارسی معاصر و موضوعات آن نوشته و تالیف شده است. این کتب و مقالات اگرچه با موضوع پژوهش ما متفاوت است اما مطالب آن‌ها راهگشای نویسندگان جهت درک مفهوم شکواییه و بررسی آن در شعر نوی فارسی شده است:

کتاب «حبسیه در شعر فارسی» به کوشش ولی‌الله ظفری ۱۳۸۸. در این کتاب به حبسیه‌ها از منظر شکایات شاعرانه پرداخته و می‌تواند تاثیر بسیار زیادی در درک شکوه‌های اجتماعی و سیاسی داشته باشد.

کتاب «چشم انداز شعر معاصر» تالیف دکتر مهدی زرقانی ۱۳۹۱. این کتاب به بررسی جریان‌ات فکری شاعران عصر جدید پرداخته و تفاوت آن‌را با شاعران نسل قبل از مشروطه مقایسه کرده است. این کتاب به مضامین شخصی و خودساخته‌ی شاعران معاصر اشاره می‌کند و سیمین بهبهانی را به عنوان شاعری رمانتیک و جامعه‌گرا معرفی می‌نماید.

از جمله مقالات مهمی چون بررسی «انواع شکواییه‌ها در اشعار نیما یوشیج» نوشته حیاتی و ایزدیار. سال ۱۳۹۹. معاصر بودن نیما یوشیج و سیمین بهبهانی و همچنین تاثیر نیما بر شاعران پس از خود قابل بررسی و تامل است. با مطالعه‌ی شکواییه‌های نیما دغدغه‌های، انسان عصر جدید می‌تواند مورد مطالعه قرار گیرد و در شاعران هم عصر او واکاوی شود.

کتاب «گونه‌های نوآوری شعر معاصر» تالیف دکتر کاووس حسن لی. ۱۴۰۱. این تالیف به سیر شعر فارسی تحت تاثیر نیما و تغییرات بنیادی شعر با توجه به موضوعات جامعه‌ی امروزی پرداخته و همچنین آثار سیمین بهبهانی را با تاثیر از نیما و دغدغه‌های جامعه‌ی شاعر بررسی کرده است. مؤلف سیر تکاملی شعر او را با توجه به رشد فکری و اجتماعی شاعر توضیح می‌دهد. این کتاب منبع بسیار خوبی جهت شناخت دیدگاه شاعر در نوشتن دفاتر شعری اوست.